

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

INTERNATIONAL FAIR TRIAL STANDARDS AND THEIR IMPACT ON THE ADMINISTRATIVE JUDICIARY OF UKRAINE

Вітвіцький С.С., д.ю.н., професор,
заслужений юрист України,
ректор

Донецький державний університет внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-4884-1883

Червінчук А.В., к.ю.н., старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад

Навчально-науковий інститут права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0001-7893-6632

У статті розглядається роль та значення міжнародних стандартів справедливого суду у формуванні та розвитку адміністративного судочинства в Україні. Особлива увага приділяється застосуванню цих стандартів у публічно-правових спорах, де однією зі сторін є орган державної влади, наділений дискреційними повноваженнями.

Проаналізовано зміст міжнародно-правових документів, що закріплюють право на справедливий суд, включаючи Європейську конвенцію з прав людини, а також практику Європейського суду з прав людини, яка слугує ключовим джерелом тлумачення для національних судів. Підкреслюється, що міжнародні стандарти справедливого судочинства не обмежуються формальним доступом до суду, а вимагають існування ефективних процесуальних гарантій, таких як рівність сторін, змагальність, обґрунтування судових рішень, пропорційність та належний судовий перегляд адміністративної дискреції.

Обґрунтовано, що адміністративні суди відіграють вирішальну роль у впровадженні міжнародних стандартів справедливого судочинства на національному рівні, оскільки вони забезпечують баланс між суспільними інтересами та правами особистості. Особлива увага приділяється принципу належної правової процедури та його значенню у подоланні процесуальної нерівності між особами та органами державної влади в адміністративному судочинстві. Наголошено на зростаючому значенні принципу пропорційності як інструменту оцінки законності та необхідності втручання органів державної влади в права особистості.

Зосереджено увагу на викликах, з якими стикається адміністративне судочинство України в умовах правового режиму воєнного стану.

Доведено, що послідовне впровадження міжнародних стандартів справедливого суду в адміністративному судочинстві сприяє підвищенню якості судового захисту, підвищенню правової визначеності та зміцненню довіри громадськості до судової влади. А подальший розвиток адміністративного судочинства в Україні має базуватися на системній інтеграції цих стандартів у судову практику з урахуванням як європейських правових вимог, так і національної специфіки.

Ключові слова: справедливий суд, адміністративне судочинство, міжнародні стандарти, Європейський суд з прав людини, верховенство права, принцип пропорційності, воєнний стан.

The article examines the role and significance of international standards of a fair trial in shaping and developing administrative justice in Ukraine. Special attention is paid to the application of these standards in public-law disputes, where one of the parties is a public authority endowed with discretionary powers. The relevance of the research is обусловлена the ongoing judicial reform in Ukraine, the need to strengthen the rule of law, and the growing importance of effective judicial control over public administration, particularly under the conditions of martial law.

The study analyzes the content of international legal instruments that enshrine the right to a fair trial, including the European Convention on Human Rights, as well as the case law of the European Court of Human Rights, which serves as a key interpretative source for national courts. It is emphasized that international standards of a fair trial are not limited to formal access to court but require the existence of effective procedural guarantees, such as equality of arms, adversarial proceedings, reasoned judicial decisions, proportionality, and proper judicial review of administrative discretion.

The article substantiates that administrative courts play a crucial role in implementing international fair trial standards at the national level, as they ensure a balance between public interests and individual rights. Particular attention is devoted to the principle of due process and its significance in overcoming the procedural inequality between individuals and public authorities in administrative proceedings. The author also highlights the increasing importance of the principle of proportionality as a tool for assessing the legitimacy and necessity of interference by public authorities in individual rights.

A separate part of the research focuses on the challenges faced by administrative justice during martial law, including restrictions on access to courts, changes in territorial jurisdiction, and the use of simplified and written procedures. It is argued that, even under extraordinary circumstances, international fair trial standards remain applicable and serve as a stabilizing factor that prevents arbitrary restrictions of fundamental rights.

The article concludes that consistent implementation of international standards of a fair trial in administrative justice contributes to improving the quality of judicial protection, enhancing legal certainty, and strengthening public trust in the judiciary. Further development of administrative justice in Ukraine should be based on systematic integration of these standards into judicial practice, taking into account both European legal requirements and national specificities.

Key words: fair trial, administrative justice, international standards, European Court of Human Rights, rule of law, principle of proportionality, martial law.

Постановка проблеми. Попри закріплення міжнародних стандартів справедливого суду в національному законодавстві України та проведення масштабних судових реформ, проблема їх реальної та послідовної імплементації в адміністративному судочинстві залишається актуальною. Особливості публічно-правових спорів, нерівність процесуальних можливостей сторін, а також виклики, зумовлені функціонуванням судової системи в умовах воєнного стану, ускладнюють забезпечення ефективного судового захисту особи у відносинах з публічною владою. У зв'язку з цим виникає потреба в комплексному аналізі впливу міжнародних стандартів справедливого суду на адміністративне судочинство України та оцінці їх ролі у забезпеченні балансу між публічними інтересами держави і правами людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі проблема імплементації міжнародних стандартів справедливого суду в адміністративне судочинство України розкривається з різних методологічних позицій. Так, Б. Андрусишин, Ю. Білосоров, Н. Опольська, Л. Купіна та О. Токарчук обґрунтовують зміст права на справедливий суд у «надзвичайних умовах», акцентуючи на допустимих межах обмеження процесуальних гарантій і вимогах до їх обґрунтованості. А. Бабич, А. Берлач, М. Корнієнко, Р. Щокін та В. Коллох аналізують адаптацію української адміністративної юстиції до вимог ЄС через призму прозорості, ефективності й доступності. К. Ковальчеська на емпіричному матеріалі досліджує вплив збройного конфлікту на гарантії справедливого суду в Україні й демонструє, що воєнні обставини підсилюють ризики процесуальної нерівності та ускладнюють доступ до правосуддя. Отже, попередні дослідження створюють концептуальне підґрунтя для осмислення справедливого суду та його гарантій, але залишають недостатньо розкритими питання комплексного впливу міжнародних стандартів на практику адміністративних судів України, особливо в умовах воєнного стану.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз міжнародних стандартів справедливого суду та визначення особливостей їх впливу на адміністративне судочинство України в умовах сучасних правових трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні стандарти справедливого суду відіграють ключову роль у формуванні та розвитку судової системи України, зокрема у сфері адміністративного судочинства, оскільки саме вони визначають мінімально необхідний рівень процесуальних гарантій захисту прав і свобод особи у публічно-правових відносинах. Їх значення зумовлене тим, що саме адміністративна юстиція покликана забезпечити ефективний судовий контроль за діяльністю органів публічної влади та гарантувати реальний захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у публічно-правових відносинах [1].

Актуалізація проблематики справедливого суду в Україні значною мірою пов'язана з подіями Револуції гідності 2014 року, які стали каталізатором масштабних судових реформ, спрямованих на утвердження принципу верховенства права та наближення національної правової системи до європейських стандартів. У цьому контексті міжнародні стандарти справедливого судочинства, закріплені у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, стали нормативним та ціннісним орієнтиром для трансформації адміністративного судочинства.

Водночас, попри значні законодавчі та інституційні зрушення, практична реалізація міжнародних стандартів справедливого суду в адміністративному судочинстві України залишається складною та неоднозначною. Системні проблеми, зокрема корупційні ризики, політичний

вплив на судову владу, перевантаженість судів, тривалі строки розгляду справ і низький рівень суспільної довіри до правосуддя [2], істотно ускладнюють забезпечення ефективного судового захисту [3]. Додаткові виклики виникають в умовах воєнного стану, що об'єктивно впливає на доступ до правосуддя, публічність судових засідань та процесуальні строки.

Міжнародні стандарти справедливого суду тісно пов'язані з принципом верховенства права, який визнається фундаментальною засадою функціонування демократичної держави. У контексті адміністративного судочинства цей принцип набуває особливого значення, оскільки саме через механізми адміністративної юстиції здійснюється судовий контроль за діяльністю органів публічної влади та реалізацією ними владних управлінських повноважень.

Верховенство права передбачає, що будь-яке втручання держави у сферу прав і свобод особи має ґрунтуватися на законі, бути обґрунтованим, передбачуваним та підконтрольним незалежному суду. Міжнародні стандарти справедливого суду конкретизують ці вимоги, встановлюючи мінімальні процесуальні гарантії, дотримання яких є обов'язковим для національних судових систем.

В адміністративному судочинстві верховенство права проявляється, зокрема, у зобов'язанні суду здійснювати повний і ефективний контроль за рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень. Це означає, що адміністративний суд не може обмежуватися формальною перевіркою відповідності оскаржуваного рішення нормам законодавства, а повинен оцінювати його з точки зору справедливості, пропорційності та дотримання прав людини.

Таким чином, міжнародні стандарти справедливого суду виступають інструментом реалізації принципу верховенства права в адміністративному судочинстві, забезпечуючи ефективний баланс між публічними інтересами держави та правами особи.

Особливе значення для утвердження стандартів справедливого суду має створення та функціонування системи спеціалізованих адміністративних судів. Саме в межах адміністративної юстиції міжнародні стандарти справедливого суду знаходять своє найбільш практичне втілення, оскільки адміністративні суди розглядають спори, у яких однією зі сторін є держава або органи публічної влади, наділені владними управлінськими повноваженнями [4]. Це зумовлює підвищені вимоги до процесуальних гарантій, зокрема щодо забезпечення рівності сторін, ефективного доступу до суду, змагальності та мотивованості судових рішень. Їх поява стала важливим етапом у розвитку механізмів оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Адміністративні суди виконують функцію гаранта законності у сфері публічного управління, забезпечуючи баланс між публічними інтересами держави та приватними інтересами особи [5].

Міжнародні стандарти справедливого суду безпосередньо вплинули на формування процесуальних засад адміністративного судочинства, зокрема на закріплення принципів незалежності та безсторонності суду, рівності сторін, змагальності, доступності правосуддя та розумних строків розгляду справ [6]. Особливого значення в адміністративному процесі набуває принцип рівності сторін, оскільки спір зазвичай виникає між фізичною чи юридичною особою та суб'єктом владних повноважень, який має значні організаційні, фінансові та інформаційні ресурси. У цьому зв'язку на адміністративні суди покладається обов'язок забезпечення процесуального балансу, що відповідає підходам, сформульованим у практиці Європейського суду з прав людини щодо концепції «справедливого балансу» між публічними та приватними інтересами. Важливу роль у цьому процесі відіграє практика Європейського суду

з прав людини, яка виступає джерелом тлумачення змісту права на справедливий суд і орієнтиром для національних адміністративних судів при вирішенні публічно-правових спорів. У рішеннях Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслюється, що право на справедливий суд має застосовуватися з урахуванням специфіки публічно-правових відносин, у яких держава наділена владними повноваженнями та може впливати на правове становище особи [7]. Це зумовлює необхідність підвищених процесуальних гарантій, зокрема щодо доступу до суду, ефективності судового контролю та обов'язку національних судів надавати належну мотивацію своїм рішенням.

Одним із ключових елементів міжнародних стандартів справедливого суду є принцип належної правової процедури, який передбачає дотримання встановлених законом правил судового розгляду та гарантує особі можливість ефективного захисту своїх прав. У адміністративному судочинстві цей принцип має особливе значення з огляду на специфіку публічно-правових спорів та нерівність сторін.

Принцип належної правової процедури охоплює такі складові, як право бути вислуханим судом, право на ознайомлення з матеріалами справи, можливість подання доказів і заперечень, а також право на отримання вмотивованого судового рішення. У спорах з органами публічної влади дотримання цих гарантій є необхідною умовою забезпечення реальної, а не формальної справедливості.

Міжнародні стандарти справедливого суду вимагають, щоб адміністративні суди створювали процесуальні умови, за яких особа має реальну можливість протистояти публічній адміністрації, яка володіє значними ресурсами та інформаційною перевагою. Це зумовлює активну роль суду в адміністративному процесі, зокрема щодо з'ясування всіх обставин справи та оцінки доказів.

Отже, належна правова процедура є ключовим механізмом імплементації міжнародних стандартів справедливого суду в адміністративному судочинстві України та важливою гарантією захисту прав особи у публічно-правових відносинах.

Зазначені підходи знайшли відображення у практиці адміністративних судів України, які дедалі частіше посилаються на стандарти Європейського суду з прав людини при розгляді спорів у сфері оподаткування, соціального забезпечення, публічної служби та містобудівної діяльності. Використання відповідних правових позицій сприяє уніфікації судової практики та підвищенню рівня правової визначеності, що є складовою права на справедливий суд. Водночас ефективність такого застосування залежить від рівня обґрунтованості судових рішень та готовності судів виходити за межі формального тлумачення норм національного законодавства.

Особливі виклики для реалізації міжнародних стандартів справедливого суду в адміністративному судочинстві виникають в умовах воєнного стану. Обмеження доступу до судів, зміна територіальної підсудності, використання письмових та спрощених процедур розгляду справ, а також проведення судових засідань у дистанційному форматі істотно впливають на здійснення правосуддя у публічно-правових спорах [8]. За таких умов особливої актуальності набуває питання дотримання балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та збереження основоположних процесуальних гарантій, передбачених міжнародними стандартами справедливого суду [9].

У період правового режиму воєнного стану адміністративні суди фактично виконують функцію стабілізаційного механізму у відносинах між особою та державою, забезпечуючи можливість судового захисту навіть за умов обмежених ресурсів та надзвичайних правових режимів. У таких умовах особливої ваги набуває принцип пропорційності, який дозволяє оцінювати допустимість втручання органів публічної влади у права та свободи особи

з огляду на легітимну мету, необхідність та співмірність застосованих заходів [10].

Застосування принципу пропорційності в адміністративному судочинстві відповідає міжнародним стандартам справедливого суду та практиці Європейського суду з прав людини, відповідно до яких будь-яке обмеження прав має бути виправданим, передбачуваним та таким, що підлягає ефективному судовому контролю. Саме адміністративні суди уповноважені перевіряти, чи не виходять суб'єкти владних повноважень за межі наданої їм дискреції та чи дотримуються вони принципу належного врядування при прийнятті управлінських рішень [11].

Контроль за реалізацією дискреційних повноважень органів публічної влади є одним із ключових завдань адміністративної юстиції. Міжнародні стандарти справедливого суду вимагають, щоб судові втручання у сферу дискреції не носило формального характеру, а ґрунтувалося на всебічній оцінці обставин справи, аргументів сторін та наслідків прийнятого рішення для правового становища особи. Такий підхід сприяє утвердженню принципу правової визначеності та запобігає свавільному використанню владних повноважень.

У цьому контексті адміністративне судочинство виконує не лише правозахисну, а й превентивну функцію, стимулюючи органи державної влади діяти в межах закону та з урахуванням міжнародних стандартів справедливого суду. Наявність ефективного судового контролю за діяльністю публічної адміністрації сприяє підвищенню якості управлінських рішень і зміцненню довіри до державних інституцій, що є особливо важливим в умовах суспільних трансформацій та зовнішніх викликів. Це посилює роль адміністративної юстиції як інституції, що покликана не лише вирішувати окремі спори, а й підтримувати довіру до держави та правопорядку загалом. У цьому контексті міжнародні стандарти справедливого суду слугують критерієм оцінки допустимості тимчасових обмежень прав та свобод і орієнтиром для формування сталої судової практики [12].

Водночас ефективність адміністративного судочинства значною мірою залежить від організаційного забезпечення судів, рівня професійної підготовки суддів, а також від впровадження сучасних інформаційних технологій. Запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи стало важливим кроком у напрямі підвищення доступності правосуддя, оптимізації процесуального документообігу та забезпечення безперервності судового розгляду в умовах надзвичайних обставин.

Адміністративна юстиція також виконує важливу нормотворчу та правотворчу функцію, оскільки судова практика у справах публічно-правового характеру виявляє прогалини та суперечності законодавства, стимулюючи його подальше вдосконалення. Таким чином, адміністративне судочинство виступає не лише механізмом захисту прав особи, а й інструментом підвищення якості державного управління, а також важливим чинником зміцнення демократичних засад у суспільстві.

Забезпечення єдності судової практики є одним із важливих аспектів реалізації міжнародних стандартів справедливого суду, оскільки правова визначеність та передбачуваність судових рішень є складовими права на справедливий суд. В адміністративному судочинстві ця проблема набуває особливої актуальності через значну кількість типових і масових спорів у сфері публічного управління.

Застосування міжнародних стандартів справедливого суду та практики Європейського суду з прав людини сприяє формуванню єдиних підходів до вирішення адміністративних справ, зокрема у питаннях оцінки пропорційності втручання держави у права особи, меж дискреційних повноважень та стандартів мотивування судових рішень.

Єдність судової практики підвищує рівень довіри до

адміністративних судів і зменшує ризик свавільного застосування законодавства органами публічної влади. У цьому контексті міжнародні стандарти справедливого суду виступають не лише орієнтиром для суддів, а й інструментом забезпечення стабільності та передбачуваності правового регулювання у сфері публічно-правових відносин.

Таким чином, імплементація міжнародних стандартів справедливого суду в адміністративному судочинстві сприяє не лише захисту прав особи у конкретній справі, а й формуванню сталої та узгодженої судової практики загалом. Сама ж ця імплементація є тривалим і багаторівневим процесом, який потребує системного підходу, політичної волі та активної участі громадянського суспільства. Вона не обмежується формальним закріпленням відповідних принципів у законодавстві, а передбачає їх послідовне та узгоджене застосування у судовій практиці адміністративних судів з урахуванням специфіки публічно-правових відносин [13].

Адміністративне судочинство посідає особливе місце у механізмі реалізації права на справедливий суд, оскільки саме в цій сфері найвиразніше проявляється необхідність ефективного судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. Міжнародні стандарти справедливого суду слугують орієнтиром для визначення меж допустимого втручання держави у права та свободи особи, а також критерієм оцінки законності, обґрунтованості та пропорційності управлінських рішень.

Практика адміністративних судів України свідчить про поступове зростання ролі міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини у вирішенні публічно-правових спорів. Водночас ефективність їх застосування значною мірою залежить від рівня мотивованості судових рішень, здатності судів здійснювати реальний, а не формальний контроль за реалізацією дискреційних повноважень органів публічної влади, а також від забезпечення процесуального балансу між сторонами спору [14].

В умовах воєнного стану значення адміністративної юстиції істотно зростає, оскільки саме вона покликана гарантувати збереження мінімальних стандартів судового захисту та запобігати свавільному обмеженню прав і свобод людини. Міжнародні стандарти справедливого

суду в таких умовах виконують функцію стабілізуючого чинника, що дозволяє поєднати потреби національної безпеки з вимогами верховенства права та правової визначеності [15].

Подальший розвиток адміністративного судочинства України має бути спрямований на поглиблення інтеграції міжнародних стандартів справедливого суду у судову практику, удосконалення організаційних механізмів діяльності судів, підвищення рівня професійної підготовки суддів та розширення використання електронних інструментів правосуддя. Реалізація цих завдань сприятиме підвищенню ефективності адміністративної юстиції, зміцненню довіри громадян до судової влади та утвердженню принципу верховенства права в Україні.

Таким чином, міжнародні стандарти справедливого суду виступають не лише нормативною основою адміністративного судочинства, а й важливим інструментом його подальшого розвитку, адаптації до сучасних викликів і забезпечення належного рівня судового захисту прав і свобод людини у відносинах з державою.

Висновок. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що міжнародні стандарти справедливого суду виступають визначальним орієнтиром розвитку адміністративного судочинства України та важливим інструментом забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю органів публічної влади. Їх імплементація сприяє посиленню процесуальних гарантій у публічно-правових спорах, утвердженню принципів верховенства права, пропорційності та належної правової процедури, а також підвищенню якості мотивування судових рішень. Водночас реалізація цих стандартів у національній судовій практиці залишається складним і динамічним процесом, що ускладнюється системними проблемами функціонування судової влади та викликами, зумовленими правовим режимом воєнного стану. За таких умов особливого значення набуває роль адміністративних судів як механізму захисту прав особи у відносинах з державою та чинника зміцнення довіри до публічної влади. Подальше вдосконалення адміністративного судочинства України має ґрунтуватися на послідовному застосуванні міжнародних стандартів справедливого суду з урахуванням національної специфіки та актуальних суспільних потреб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потреби у правосудді та їх задоволення в Україні. *Hague Institute for Innovation of Law*. URL: <https://www.hiil.org/research/justice-needs-and-satisfaction-in-ukraine>
2. 2020 Country Reports on Human Rights Practices: Ukraine. *USDOS – US Department of State*. URL: <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/ukraine/>
3. В. Кашпоров. Судова система та реформа. *Razom для України*. URL: <https://www.razomforukraine.org/projects/policyreport/judiciary-system-and-reform>
4. O. Yunin, S. Nikolaichuk, O. Brusakova, I. Kravchenko, M. Kolesnikova. Administrative and Legal Status of District Administrative Courts in the Administrative Justice System. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. Research Article*. 2021 Vol: 24 Issue: 6. URL: <https://www.abacademies.org/articles/administrative-and-legal-status-of-district-administrative-courts-in-the-administrative-justice-system-11439.html>
5. A. Babych, A. Berlach, M. Korniienko, R. Shchokin, V. Kolyukh. Adaptation of the Ukrainian Administrative Justice System to EU Requirements: Transparency, Efficiency and Accessibility in Public Law Disputes. *Rivista interdisciplinare sul diritto delle amministrazioni pubbliche*. 2/2024. P. 250-280. DOI: 10.13130/2723-9195/2024-2-36
6. Fair Trial and Arbitration Under the ECHR. *Aceris Law LLC*. URL: <https://www.acerislaw.com/fair-trial-and-arbitration-under-the-echr>
7. L. Matvieieva, L. Dorofeieva, M. Burdin, Ye. Durnov, M. Dei. Legal Process in the National Legal Doctrine of Ukraine through the Scope of the Case Law of the European Court of Human Rights. *International Journal for Court Administration*. 2022. Volume: 13. Issue: 2. Page/Article: 5. DOI: 10.36745/ijca.411
8. K. Kowalczyńska. War-Torn Justice: Empirical Analysis of the Impact of Armed Conflict on Fair Trial Guarantees in Ukraine. *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*, vol. 9, no. 3, pp. 1061-1107, 2023. DOI: <https://doi.org/10.22197/rbdpp.v9i3.896>
9. Індикатори справедливого судового розгляду: Моніторинг кримінальних процесів пов'язаних з конфліктом в Україні. *T.M.C. Asser Instituut*. 2024. 44 с. URL: <https://www.asser.nl/media/797567/fti2024ua.pdf>
10. Ensuring the Fairness of Conflict-Related Trials. Handbook for Legal Professionals in Ukraine. *T.M.C. Asser Instituut*. June 2025. P. 112. URL: <https://www.asser.nl/media/797981/handbook-fair-trials-asser-institute.pdf>
11. Andrusyshyn B.I., Bilozorov Y.V., Opolska N.M., Kupina L.F., Tokarchuk O.V. Right to a fair trial in extraordinary conditions. *Age of Human Rights Journal*, 2023, 20, e7539. DOI: <https://doi.org/10.17561/tahj.v20.7539>
12. Адміністративне судочинство як інструмент впливу на державне управління. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: <https://parlament.org.ua/analytically/administrativne-sudochynstvo>
13. S. Lashyn, A. Leshchyshyn, M. Popova. Civil Society as an Informal Institution in Ukraine's Judicial Reform Process. *German Law Journal*, Volume 24, Special Issue 8: Informal Judicial Institutions—Invisible Determinants of Democratic Decay, November 2023, pp. 1488–1502 DOI: <https://doi.org/10.1017/glj.2023.87>
14. І. Балакар'єва, О. Марченко. Деякі аспекти забезпечення права на справедливий суд під час вирішення спорів, що виникають з відносин державної служби. *Проблеми законності*. 2025. № 169. С. 106–123. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.169.329820>
15. Zasadlo, V., Glenn, G., & Houghton, A. (2025). Rebuilding During Wartime. *Stanford Social Innovation Review*, 24(1), 52–60. DOI: <https://doi.org/10.48558/Q39R-8086>

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.11.2025
Дата публікації: 28.11.2025